

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378.046-021.68

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.4.20>

С. М. ЦИБУЛЬСЬКА

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти,

*Інститут післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна*

Електронна пошта: s.tsybulska@kubg.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0001-5935-3351>

РОЗВИТОК ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В СУВЕРЕННІЙ УКРАЇНІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У статті окреслено результати наукового пошуку щодо висвітлення в сучасному науковому дискурсі проблеми розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні (1991-2024). За результатами студювання виокремлено та проаналізовано три групи джерел: історіографічні, теоретичні, довідкові, що дало змогу з'ясувати генезу поняттєвого апарату та актуальні аспекти досліджень. Актуалізовано пошук нових підходів до досліджень у сув'язі з парадигмальними змінам в сфері освіти. Виявлено вплив суспільних запитів на дослідження різних питань підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у системі післядипломної освіти. Досліджено висвітлення в наукових джерелах особливостей оновлення змісту і форм післядипломної педагогічної освіти відповідно до суспільних запитів розбудови системи освіти суверенної України, обумовлених потребами ринку праці та забезпечення держави висококваліфікованими конкурентоспроможними фахівцями, здатними гарантувати сталий розвиток країни. Розглянуто й уточнено зміст основних понять, що характеризують післядипломну педагогічну освіту в Україні та визначають діяльність закладів, які забезпечують неперервність педагогічного процесу: «післядипломна освіта», «післядипломна педагогічна освіта», «професійний розвиток педагога», «підвищення кваліфікації». Наукове поле розширено знаннями про професійний розвиток, його провідні мотиви та показники, які відображають інтенцію педагога до самореалізації та невинного розвитку у відповідності з новим Професійним стандартом «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024). Окреслено шляхи реалізації мети й завдань професійного розвитку педагогів з позицій особистісно орієнтованої парадигми освіти із залученням перспективних педагогічних ідей та освітніх практик. Історико-педагогічні студії особливостей розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні в окреслених хронологічних межах дають підстави висувати відсутність у сучасному науковому полі цілісного дослідження з цієї наукової проблеми.

Ключові слова: післядипломна педагогічна освіта, професійний розвиток, професійний стандарт, педагогічні працівники, розвиток кваліфікації, кваліфікація.

Актуальність проблеми. Освіта як соціальний інститут розвивається у сув'язі з основними стратегіями поступу суспільства. В умовах реформування загальної середньої освіти та відстоювання Україною права на існування незалежної держави на національних і європейських цінностях особливої ваги набуває переосмислення історико-педагогічного контексту розвитку післядипломної педагогічної освіти у хронологічних межах 1991 р. – донині. Післядипломна педагогічна освіта функціонує як складова системи освіти України, а її розвиток відбувається у річищі державної освітньої політики. В окреслених хронологічних межах післядипломна педагогічна освіта пройшла

доволі непростий шлях розвитку: від знаннево-нормативної моделі (попередньої історичної доби) до особистісно орієнтованої моделі, що ґрунтується на цінностях і концептуальних ідеях освіти впродовж життя. В окресленому відрізку історії в науковому полі здійснено низку досліджень, які дали змогу розширити знання про поняттєвий апарат, методологічні підходи, організаційно-методичні умови її функціонування та розвитку. Нині актуалізується проблема вдосконалення цілей і завдань, структури, змістово-технологічного забезпечення, пошуку ефективних моделей організації освітнього процесу відповідно до нового Професійного стандарту «Вчитель закладу загаль-

ної середньої освіти» (2024). Історико-педагогічна рефлексія результатів студювання стану дослідження в теоретичних джерелах та нове прочитання історичних фактів, явищ і процесів уможливають виявлення нових знань, що можуть бути корисними для подальших історико-педагогічних досліджень з близьких наукових проблем і розроблення перспективних шляхів подальшого вдосконалення окремих аспектів післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень. За проблемним принципом дібрано наукові джерела, які висвітлюють безпосередньо та опосередковано різні аспекти розвитку післядипломної педагогічної освіти в історико-педагогічному вимірі 1991–2024 років. У контексті окресленої наукової проблеми важливим є відбір історіографії дослідження. Нами з'ясовано відсутність у науковому обігу цілісних історико-педагогічних досліджень з проблеми розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні (1991–2024). Обрано групу історіографічних праць, які побіжно характеризують окремі аспекти: методологічні підходи до історико-педагогічних досліджень (О. Любар, Н. Любченко, Л. Березівська, О. Сухомлинська), організаційні та педагогічні основи розвитку післядипломної педагогічної освіти та підвищення кваліфікації вчителів в історико-педагогічному контексті (С. Крисюк, В. Майборода, Г. Іванюк).

До групи теоретичних джерел віднесено праці українських учених, що розкривають теоретичні основи дослідження наукової проблеми розвитку післядипломної педагогічної освіти та підвищення кваліфікації вчителів у руслі зміни освітніх парадигм. З-поміж вагомих наукових здобутків у цій галузі виокремлюємо праці І. Беха, В. Бондаря, М. Войцехівського, О. Дубасенюк, І. Зязюна, А. Кузьмінського, В. Олійника, Н. Протасової, В. Рибалка, М. Романенка, Н. Чепурної. В контексті студювання особливостей становлення та розвитку післядипломної педагогічної освіти в різні роки інтерес становлять праці Т. Гуркової, Т. Жорової, І. Литовченко, О. Мудрої, В. Примакової, Ю. Теслевої, О. Ситник, М. Шеян, Л. Шинкаренко.

Окрему групу джерел дослідження становлять довідкові словники, що дозволили підсилити та окреслити основні поняття, заявленої в статті наукової проблеми.

За результатами історіографічного, теоретичного, співставного аналізу з'ясовано: актуальність проблеми зумовлена пошуком шляхів урівноваження між суспільними запитами на розвиток мети, завдань, структури й особливостями функціонування післядипломної педагогічної освіти в Україні у перебігу зміни освітніх парадигм. Попри значне накопичення ґрунтовної і різноманітної джерельної бази, окреслена в статті наукова проблема не була предметом окремого історико-педагогічного дослідження.

Мета дослідження: з'ясувати та схарактеризувати стан дослідження в сучасному науковому дискурсі наукової проблеми розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні (1991–2024).

Виклад основного матеріалу. Післядипломну педагогічну освіту розглядаємо в сув'язі з підвищенням кваліфікації педагогічних кадрів, що відповідає реальному стану речей. В окреслених у статті хронологічних межах наукові праці різних авторів достатньо різнобічно висвітлюють поняттєвий апарат. Для з'ясування стану дослідження наукової проблеми розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні (1991–2024) та подальшого обґрунтування особливостей її поступу у цьому відрізку історії важливо уточнити внесок сучасних українських учених у розроблення й унормування базових понять: «післядипломна освіта», «розвиток післядипломної педагогічної освіти», «удосконалення кваліфікації вчителів» та «підвищення кваліфікації педагогів», «професійний розвиток», «професіоналізм».

Однією із перших дисертаційних робіт в незалежній Україні, де згадується післядипломна освіта, стала наукова праця В. Майбороди «Становлення і розвиток національної вищої педагогічної освіти в Україні (1917–1992 рр.)». Автор висвітлює роботу курсів підвищення кваліфікації заочної форми навчання для педагогів із середньою спеціальною освітою, наголошує на необхідності розширення мережі заочних інститутів та факультетів на теренах України [Майборода, 1993].

Науковий інтерес становить дослідження щодо особливостей стратегій професійного розвитку вчителів та інших категорій педагогічних працівників сільських шкіл у перебігу

змін цілей і змісту шкільної освіти. Виокремлені Г. Іванюк віхи дають змогу схарактеризувати педагогічні, економіко-політичні, нормативно-правові, соціальні передумови розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні в хронологічних межах дослідження. У наведеному дослідженні авторка не лише глибоко висвітлила мету, завдання змістово-методичне забезпечення, але й особливості організації професійного розвитку педагогів сільських шкіл. У наведеній вище за текстом праці, Г. Іванюк доводить співвіднесеність суспільних цілей освіти зі змінами мети та завдань післядипломної педагогічної освіти та підвищення кваліфікації вчителів [Іванюк, 2014].

У контексті змін, які на сьогодні відбуваються в освіті, актуальним є питання запровадження інклюзивного навчання та підготовки й перепідготовки відповідних фахівців для цієї освітньої галузі. Ці питання висвітлено в монографії В. Гладуша «Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика». Автор цієї праці висвітлює результати історико-педагогічного аналізу наукової проблеми становлення і розвитку післядипломної педагогічної освіти дефектологів в Україні, в хронологічних межах другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Теоретичні узагальнення цінного досвіду, виявлення позитивних тенденцій та усвідомлення прорахунків у розвитку галузі уможлиблює їх осмислення і врахування у подальшій перспективі модернізації післядипломної педагогічної освіти [Гладуш, 2013].

У дисертаційній роботі «Розвиток професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти України (1940-і рр. ХХ – початок ХХІ ст.) І. Жорова презентує результати комплексного дослідження з проблеми розвитку професіоналізму вчителів природничих дисциплін в теорії і практиці післядипломної педагогічної освіти України в історико-педагогічному вимірі. Поняття «професіоналізм» трактується автором як інтегративна якість особистості, яка детермінується певними рисами: високими морально-етичними та духовно-культурними якостями, прагненням досягати вершин педагогічної творчості, фаховою компетентністю, які проявляються у процесі педагогічної діяльності. Авторка переконана, що успішність професійного розвитку вчите-

лів корелюється змістом і методичним інструментарієм, який використовують у системі післядипломної педагогічної освіти. Важливим результатом дослідження є практична розробка низки авторських спецкурсів, які сприятимуть самоосвіті вчителів у процесі курсової підготовки та їхньої самоосвіти [Жорова, 2015].

Значним внеском у розвиток окресленої в статті проблеми є дисертаційне дослідження Н. Протасової «Теоретико-методичні основи функціонування системи післядипломної освіти в Україні». Ця компонента освіти дорослих інтерпретується як нелінійна система зі складною будовою, важливими чинниками якого є теоретичне і практичне спрямування навчання вчителів [Протасова, 1998].

У контексті проблематики статті інтерес становить дослідження В. Мельник «Підвищення управлінської кваліфікації керівника загальноосвітнього навчального закладу в системі післядипломної педагогічної освіти», у якому післядипломну освіту визначено як цілісну самостійну систему, розбудовану на нормативно-правових, теоретико-методологічних та організаційно-педагогічних засадах, які формуються під впливом тенденцій, закономірностей та перспектив її подальшого розвитку [Мельник, 2004]. Єдність усіх структурних елементів системи післядипломної педагогічної освіти віддзеркалює загальні риси неперервної освіти, ефективність функціонування якої, на думку автора, забезпечується поглибленим вивченням теорії та практики, доцільним вибором методів і способів міжпредметної взаємодії та професійної діяльності різних категорій педагогічних працівників, спрямованої на розширення їх професійної компетентності. На відміну від авторів (праці подано вище за текстом), які детермінували післядипломну освіту як систему, І. Жорова розглядає її як галузь освіти фахівців, задля їхнього неперервного професійного розвитку відповідно до суспільних запитів, вимог державної освітньої політики й індивідуальних освітніх потреб [Жорова, 2016].

Студіювання наукових розвідок дозволяє узагальнити різні підходи в сучасному науковому дискурсі до визначення поняття «післядипломна освіта»: галузь освіти (І. Жорова), явище, процес і результат, вид та умова діяль-

ності, середовище і засіб для професіоналізації вчителів (В. Примакова), цілісна система (С. Крисюк, В. Мельник), складова неперервної освіти (С. Крисюк, Н. Протасова), галузь освіти дорослих (Л. Сігаєва). Попри різні трактування поняття «післядипломна освіта», незмінним залишається здійснення професійного удосконалення фахівця відповідно до змістового й операційного наповнення та отримання результатів, визначених стандартами освіти.

Семантичний аналіз понять «післядипломна освіта» та «післядипломна педагогічна освіта» дозволяє розглянути смислові зв'язки та припустити існування між ними відношення підпорядкування. Обсяг першого ширший і виступає родовим по відношенню до поняття «післядипломна педагогічна освіта», оскільки означає збагачення, розширення й поглиблення загальної (базової) та професійної культури особистості фахівця будь-якої галузі, а видове поняття «післядипломна педагогічна освіта» спрямовується на професійний розвиток особистості педагога. Підтвердження цим думкам знаходимо у «Термінологічному словнику», де «післядипломна педагогічна освіта» трактується як галузь освіти дорослих і є основою для неперервного удосконалення професійних знань шляхом підвищення кваліфікації та перепідготовки [Термінологічний словник..., 2014].

Ці думки знайшли своє відображення й у роботах сучасних українських дослідників: С. Крисюка, В. Кузьменка, А. Кузьмінського, А. Соколовської, І. Титаренко, Н. Чепурної. Зокрема у дисертації А. Кузьмінського на звання доктора педагогічних наук з теми «Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні» зазначено, що «післядипломна педагогічна освіта» розглядається як «спеціалізоване вдосконалення педагогічної освіти та професійної педагогічної підготовки педагогів шляхом поглиблення, розширення й оновлення професійно-педагогічних знань, умінь, навичок і компетенцій» [Кузьмінський, 2003].

Ми погоджуємось з думкою М. Романенка, висловленою у статті «Методологія та зміст сучасної післядипломної педагогічної освіти» про те, що післядипломна педагогічна освіта як освіта дорослих реалізує право вчителя на

навчання та розвиток, продиктованих вимогою часу, обумовлених не лише необхідністю приведення навчання до рівня світових стандартів, але спричинених індивідуальними та виробничими потребами, прагненням до фахового зростання, вивіщення загальнокультурного рівня, мотивування до розвитку творчого і духовного потенціалу особистості [Романенко, 2007].

У дисертаційному дослідженні «Післядипломна освіта вчителів початкових класів в системі методичної роботи загальноосвітньої школи» І. Титаренко розмірковує про призначення післядипломної освіти вчителя в системі неперервної педагогічної освіти як осучаснення перебігу освітнього процесу з огляду на вимоги суспільства; використання інноваційних технологій у процесі навчання, яке спрямоване на отримання освіти упродовж життя [Титаренко, 2005].

Головною ціллю післядипломної педагогічної освіти, на думку В. Швидуна, є розвиток професійних компетентностей особистості з метою адекватного застосування інноваційних педагогічних принципів і технологій відповідно до вимог сучасності [Швидун, 2013].

«Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти» (2014) поняття «система» трактує як «цілісне, динамічне утворення, що являє собою взаємозв'язок і взаємозалежність низки елементів, які забезпечують її існування і функціонування» [Термінологічний словник..., 2014]. «Тлумачний словник української мови» поняття «система» пояснює як форму організації, будову чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ та ін. [Тлумачний словник..., 2024].

Сучасна система післядипломної педагогічної освіти є компонентом неперервної освіти, орієнтованої на професійний розвиток педагогічних кадрів, підвищення їхньої кваліфікації, перекваліфікації, розвитку кар'єрного потенціалу. Вона віддзеркалює запити суспільства на високопрофесійного компетентного педагога, який відповідає сучасному стану розвитку освіти. Система післядипломної педагогічної освіти увиразнюється як особливе історико-педагогічне явище з усталеною структурою, яка включає низку рівнів та організаційних елементів, спрямованих на забезпечення якості, доступності та відповідності освіти до сучас-

них вимог ринку праці (органи державного управління, обласні інститути підвищення кваліфікації, центри професійного розвитку, методична служба школи).

Післядипломна педагогічна освіта реалізується на двох рівнях: особистісному, як задоволення індивідуальних потреб людини у фаховому зростанні, і соціальному, як комплексі установ, організацій, здатних сприяти професійному, культурному, духовному зростанню особистості. Об'єднані на рівні горизонтальних зв'язків заклади освіти, методичні служби, органи управління, які забезпечують неперервне професійне зростання педагогічних кадрів становлять систему післядипломної педагогічної освіти [Енциклопедія освіти, 2008, с.682]. Рушійними силами її розвитку, що впливають на перебіг змін у царині післядипломної педагогічної освіти, за Н. Протасовою, виступають вимоги щодо задоволення як суспільних інтересів загалом, так і потреб конкретного індивіда, адаптації до швидких темпів оновлення знань, розширення професійного та життєвого досвіду особистості, прагнення фахівця до професійної діяльності та всебічного і гармонійного розвитку особистості [Протасова, 1999, с. 13].

Гене́за поняття «професійний розвиток», на переконання Н. Клокар, поєднує етапи професійного самовизначення, професійної освіти, професійної адаптації, становлення професіонала, професійної майстерності, акмепрофесіоналізму [Клокар, 2008].

У статті «Післядипломна педагогічна освіта як середовище професійного розвитку керівника закладів загальної середньої освіти: сучасний аспект», з'ясовуючи сутність цього феномену, В. Кузьменко зосереджує увагу на поняттях професіоналізація та професіоналізм, які, на переконання автора, є ключовими компонентами дефініції «професійний розвиток». Зокрема суть професіоналізації автор тлумачить як організований безперервний та цілеспрямований процес професійного розвитку. А професіоналізм – це якісна характеристика, яка віддзеркалює професійні компетентності, що дозволяють ефективно та з високою продуктивністю виконувати посадові обов'язки. У статті зазначено характерні риси, які відрізняють сучасний стан післядипломної освіти

педагогічних та керівних працівників, – це висока рухливість усіх процесів, швидкий відгук на зовнішні зміни, затребуваність професійного розвитку педагогічних працівників (Кузьменко, 2023). Аналіз наукових праць дає змогу зазначити різні підходи до розуміння сутності поняття «професіоналізм» – це інтегральна сукупність індивідуальних, особистісних та суб'єктивно-діяльнісних якостей (І. Зязюн), поєднання професійної культури та професійної самосвідомості (Т. Сорочан), «функціональна, соціально-економічна, інноваційна компетенції (П. Олешко).

У Концепції розвитку педагогічної освіти, затвердженій наказом Міністерства освіти і науки від 16.07.2018 № 776, зазначено, що професіоналізм є визначальним чинником у формуванні конкурентоспроможності педагогічного працівника, він «залежить від рівня кваліфікації, досвіду педагогічної діяльності, майстерності, наявності професійно значущих якостей, зокрема мобільності, особистої відповідальності за власний неперервний професійний розвиток, налаштованості на сприйняття нового, здатності до особистого творчого розвитку, інноваційних пошуків і відкриттів» [Концепція розвитку..., 2018].

У руслі сучасних концепцій розвитку освіти поняття «підвищення кваліфікації» розглядається як набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності (В. Олійник, В. Биков); як навчальну діяльність, спрямовану на вдосконалення, формування готовності працівника до виконання більш складних трудових функцій (Т. Десятков та Н. Нічкало); як вид додаткової професійної освіти (Р. Салімов, О. Савінов); як складник загальної безперервної освіти особистості (Н. Петрошук).

Заслуговує на увагу визначення поняття «підвищення педагогічної кваліфікації» В. Олійника, який вважає, що «це процес і результат навчання педагогічних працівників, головною метою якого є забезпечення потреб суспільства в кваліфікованих кадрах із високим рівнем професіоналізму та культури, спроможних компетентно, творчо і відповідально виконувати завдання, що стоять перед ними» [Олійник, 2001, с. 19]. Підвищення кваліфікації педагогів відбувається в системі підвищення квалі-

фікації, яка є частиною післядипломної освіти, і має соціальний характер, оскільки забезпечує замовлення суспільства і держави щодо підготовки кваліфікованих кадрів із високим рівнем професіоналізму, культури, здібностей [Олійник, 1998, с. 19].

Знаковими для розвитку післядипломної освіти стали дисертаційні роботи В. Олійника (2004), Н. Протасової (1999), А. Кузьмінського (2003), Н. Чепурної (2005), О. Червінської (2007), Л. Сігаєвої (2010). Ці праці розкривають особливості практичної діяльності педагогічних працівників та керівних кадрів освіти та висвітлюють теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти як підсистеми неперервної педагогічної освіти та освіти дорослих.

Питання підвищення кваліфікації педагогічних працівників висвітлюються у монографіях, які розширили наукове поле з проблеми дослідження на початку XXI століття. Такі автори, як В. Бондар, І. Жерносек, М. Лапенко, Л. Протасова внесли значний вклад у розвиток теорії та практики післядипломної педагогічної освіти. Зокрема М. Лапенко підняла питання модернізації функцій і змісту діяльності регіональних закладів галузі, а В. Бондар вперше обґрунтував особливості забезпечення закладів керівними кадрами на основі підготовки резерву.

Інтерес для нашого дослідження становить дисертація І. Титаренко «Післядипломна освіта вчителя початкових класів у системі методичної роботи загальноосвітньої школи». Методична робота в закладі освіти є першою і важливою ланкою, яка спонукає вчителя до самовдосконалення на шляху професійного розвитку. Автор не тільки визначила та охарактеризувала форми організації методичної роботи у школі з учителями початкових класів, але й розробила модель їх післядипломної педагогічної освіти у системі внутрішкільної методичної роботи, яка складається із двох компонентів: базового або традиційного (передбачає підвищення професійної кваліфікації вчителя як предметника, вихователя, методиста) та варіативний або додатковий, який має на меті швидке реагування на потреби педагога чи певні утруднення у процесі професійної діяльності та надання своєчасної методичної допомоги. Така програма зберігає за

вчителем право вільного вибору змісту, форм, термінів навчання та дозволяє адаптувати підвищення кваліфікації в умовах динамічних змін суспільства та модернізації системи освіти [Титаренко, 2005].

Дослідженню професійного розвитку вчителів початкової школи закладів загальної середньої освіти присвячена дисертаційна робота автора Ю. Шабали «Професійний розвиток учителів початкової школи у системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти». У роботі визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови професійного розвитку учителів Нової української школи у системі методичної роботи професійної спільноти закладу (раніше – методичного об'єднання учителів початкової школи). Охарактеризовано їх вплив на формування інноваційного інформаційно-освітнього середовища. Авторка акцентує увагу на розвитку учителів шляхом створення індивідуальних траєкторій професійного розвитку. У роботі обґрунтовано та експериментально перевірено інтерактивну технологію професійного розвитку учителів початкової школи у системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти [Шабала, 2022].

В умовах реформування освіти та нових викликів зростають вимоги до керівників закладів, їх діяльності та професійного зростання. Висвітленню цієї проблематики присвячене дисертаційне дослідження В. Мельник «Підвищення управлінської кваліфікації керівника загальноосвітнього навчального закладу в системі післядипломної педагогічної освіти». У роботі здійснено класифікацію системи підвищення кваліфікації керівних працівників за рядом ознак (приналежність до відповідного міністерства, відомства, організації), спеціалізації за відповідною професією, статус (національний, державний обласний), тип ЗВО, категорія слухачів, а також відтворено її ієрархію. Автор зазначає, що у сучасних умовах переходу на рівнево-ступеневу систему освіти відбувається зміна акцентів у підходах до формування змісту підвищення кваліфікації: від знаннєвого до діяльнісного (технологічного). Визначено професійно-кваліфікаційні вимоги до керівника навчального закладу та встановлено рейтинг найбільш значущих його професійних якостей. Автор зазначає, що саме після-

дипломна освіта як наскрізна галузь системи національної освіти надає керівникам закладів освіти здійснювати неперервне вдосконалення фахового й загальнокультурного рівнів, досягати єдності теоретичних знань та практичної підготовки [Мельник, 2004].

Проблема удосконалення роботи інститутів післядипломної педагогічної освіти та забезпечення якості освітніх послуг, які надають науково-педагогічні та методичні працівники, висвітлена в дисертації М. Войцехівського «Організаційно-педагогічні умови управління розвитком професійної компетентності методистів інститутів післядипломної педагогічної освіти». У роботі розкрито умови та засоби підвищення кваліфікації цієї категорії працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти; зазначено, що методична робота ведеться на центральному, регіональному (обласному), районному (міському) та рівні навчального закладу і вирізняється певною специфікою в залежності від мети, завдань, змісту, форм та методів реалізації. Автором обґрунтовано ключові професійні компетентності методистів, визначено роль стандартизації в удосконаленні управління розвитком професійної компетентності методистів. У дисертації розроблена і ефективно апробована динамічна модель управління розвитком професійної компетентності методистів ІІПО і на цій основі вироблені певні прийоми стандартизації фахового розвитку, сформульовані практичні рекомендації [Войцехівський, 2013].

У дисертаційному дослідженні С. Толочко «Теоретичні та методичні засади формування науково-методичної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти» автором опрацьовано досвід зарубіжних науковців щодо трактування поняття «компетентності» та розв'язання освітніх проблем для подальшої імплементації в освітній процес закладів післядипломної освіти в Україні. Зокрема, розроблено сучасні моделі професіограм викладачів у післядипломній педагогічній освіті [Толочко, 2019].

У колективній монографії «Теорія та практика управління професійним розвитком науково-педагогічних та педагогічних працівників в умовах трансформаційних змін в освіті» висвітлені фундаментальні дослідження різних аспектів

діяльності в системі післядипломної педагогічної освіти: проблем управління; професійного розвитку педагогічних, науково-педагогічних, науково-методичних працівників; особливості функціонування навчальних закладів різних типів. Особлива увага приділяється проблемі формування кадрового потенціалу в царині освіти [Теорія та практика..., 2015].

У сучасній соціально-економічній, суспільно-політичній і культурологічній ситуації увагу науковців привертає регіональний аспект функціонування системи вітчизняної післядипломної педагогічної освіти. У монографії «Післядипломна педагогічна освіта в умовах децентралізації та модернізації: регіональний аспект» колектив авторів досліджує теоретико-методичні засади та практичний потенціал галузі, умови, фактори та ресурси функціонування професійного розвитку педагогічних та керівних кадрів на засадах компетентнісного підходу. Оскільки післядипломна педагогічна освіта більш гнучка і мобільна щодо соціально-економічних перетворень, тісно пов'язана із практикою, навчає дорослих відповідальних людей, які уже здобули вищу освіту та набули певного життєвого і професійного досвіду, науковці вважають її унікальним соціокультурним явищем [Післядипломна педагогічна освіта..., 2017].

За результатами з'ясування стану дослідження проблеми розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні (1991–2024) виявлено зацікавленість наукової спільноти різними її аспектами, про що засвідчує низка наукових праць сучасних учених і науковців. Студіювання історіографічних і теоретичних джерел дало змогу виявити відсутність у сучасному науковому дискурсі цілісного дослідження з цієї актуальної проблеми, тому розвиток післядипломної педагогічної освіти в окреслених територіальних і хронологічних межах потребує окремого дослідження і є важливою науковою проблемою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У царині освіти України чільне місце належить післядипломній педагогічній освіті. Розвиток післядипломної педагогічної освіти в Україні (1991–2024) зумовлений змінами цілей і мети задля забезпечення якісної підготовки педагогічних кадрів в історико-педагогічному поступі. Групування джерел дослідження за проблемним принципом дало змогу

з'ясувати генезу поняттєвого апарату та виявити наступне: попри зацікавленість сучасних дослідників цією проблемою, вона не знайшла належного висвітлення в наукових джерелах. Низка наукових праць, які висвітлюють окремі аспекти окресленої в статті проблеми, нами розглядаються як теоретичні джерела, що опосередковано розкривають дотичні питання

розвитку післядипломної педагогічної освіти в історико-педагогічному контексті. Наукова та практична затребуваність цілісного дослідження окресленої проблеми актуалізується пошуком дієвих шляхів удосконалення особистісної та професійної підготовки (післядипломної) педагогів в умовах розгортання НУШ, що й утверджено в нових професійних стандартах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войцехівський М. Ф. Організаційно-педагогічні умови управління розвитком професійної компетентності методистів інститутів післядипломної педагогічної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.06 / Войцехівський Михайло Федорович; Нац. акад. пед. наук України, Держ. вищ. навч. закл. "Ун-т менедж. освіти". К., 2013.20 с.: рис.
2. Гладуш В. А. Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика: монографія / В. А. Гладуш. Д.: Пороги, 2013. 292 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 674.
4. Жорова І.Я. Розвиток професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі освіти України (1940-і рр. XX – початок XXI ст.) [Текст]: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2015. 36 с.
5. Жорова І.Я. Теорія і практика розвитку професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти України (1940-і рр. XX ст.): монографія. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. 448с.
6. Іванюк Г.І. «Соціально-педагогічні засади розвитку сільської школи в Україні (друга половина 50-х – 90-ті рр. XX століття): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки. Київ, 2014. 40 с.
7. Клокар Н. І. Інституційний розвиток та професійний розвиток персоналу закладу післядипломної педагогічної освіти: навчально-методичний комплекс. Біла Церква: КОПОПК, 2008. 664 с.
8. Кузьменко В.В. Післядипломна педагогічна освіта як середовище професійного розвитку керівника закладів загальної середньої освіти: сучасний аспект. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2023. № 2. С. 135-140.
9. Кузьмінський А.І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України. Київ, 2003. 42с.
10. Майборода В. К. Становлення і розвиток національної вищої педагогічної освіти в Україні (1917-1992 рр.): дис. ... д-ра пед. наук у формі наук. доп: 13.00.01. АПН України, Ін-т педагогіки. Київ, 1993. 58 с.
11. Мельник В. К. Підвищення управлінської кваліфікації керівника загальноосвітнього навчального закладу в системі післядипломної педагогічної освіти: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01/ 27.01.2004 / Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2004. С.189
12. Олійник В. В. Управління розвитком системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічної освіти: науково-методичний посібник. К.: ЦППО, 2001. 207 с.
13. Післядипломна педагогічна освіта в умовах децентралізації та модернізації: регіональний аспект: монографія / За заг. ред. В. Є. Береки. Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2017. 548 с.
14. Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку. Держ. акад. керівних кадрів освіти. К., 1998.176 с.
15. Протасова Н.Г. Теоретико-методичні основи функціонування системи післядипломної освіти педагогів в Україні: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 1999. 31 с.
16. Про затвердження розвитку педагогічної освіти: Наказ міністерства освіти і науки від 16.07.2018 № 776 URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyiosviti> (дата звернення: 10.12.2024)
17. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024) <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 10.12.2024)
18. Романенко М. І. Методологія та зміст сучасної післядипломної педагогічної освіти. *Післядипломна освіта в Україні*, 2007. № 1. С. 35–38.
19. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / за наук. ред. Є.Р. Чернишової та ін. Київ: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. 230 с.
20. Теорія та практика управління професійним розвитком науково-педагогічних та педагогічних працівників в умовах трансформаційних змін в освіті: кол. моногр. Є. Р. Чернишова, Л. М. Колосова, Н. В. Любченко, М. Е. Морозова за наук. ред. Є. Р. Чернишової. Луцьк: Вежа Друку, 2015. 296 с.

21. Титаренко І.О. Післядипломна освіта вчителів початкових класів в системі методичної роботи загально-освітньої школи: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України. Київ, 2005. 24с.
22. Тлумачний словник української мови (онлайн варіант) URL: <https://slovnuk.ua/index.php?sword=%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0> (дата звернення: 10.12.2024)
23. Толочко С. В. «Теоретичні та методичні засади формування науково-методичної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти»: дис.... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 574 с.
24. Шабала Ю.Я. «Професійний розвиток учителів початкової школи у системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти» (2022). дис. ... д-р філософії: 011 / ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, Київ, 2022. 325 с.
25. Швидун В. М. Аналіз поняття «післядипломна педагогічна освіта» в контексті освітньо-інтеграційних систем: державно управлінський аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 2013. Вип. 4(19). С. 89–97.

REFERENCES

1. Voitsekhivskiy M. F. (2013) Orhanizatsiino-pedahohichni umovy upravlinnia rozvytkom profesiinoi kompetentnosti metodystiv instytutiv pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity [Organisational and Pedagogical Conditions for Managing the Development of Professional Competence of Methodologists of Postgraduate Pedagogical Education Institutes]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.06 / Voitsekhivskiy Mykhailo Fedorovych; Nats. akad. ped. nauk ukrainy, Derzh. vyshch. navch. zakl. "Un-t menedzh. osvity". K., 2013.20 s.: rys.
2. Hladush V. A.(2013) Pislidyplomna pedahohichna osvita defektolohiv v Ukraini: teoriia i praktyka [Postgraduate pedagogical education of defectologists in Ukraine: theory and practice]: monohrafiia / V. A. Hladush. D.: Porohy, 2013. 292 s.
3. Entsyklopediia osvity [Encyclopaedia of education] / Akad. ped. nauk Ukrainy; holov. red. V. H. Kremen. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. S. 674.
4. Zhorova I.Ia.(2015) Rozvytok profesionalizmu vchyteliv pryrodnychkh dystsyplin u systemi u systemi pislidyplomnoi osvity Ukrainy (1940-i rr. KhKh – pochatok KhKhI st.) [The Development of Professionalism of Science Teachers in the System of Postgraduate Education in Ukraine (1940s – early XXI century)]: avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. d-ra ped. nauk: 13.00.01 – zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky.Ternopil'skyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. Ternopil, 2015. 36 s.
5. Zhorova I.Ia.(2016) Teoriia i praktyka rozvytku profesionalizmu vchyteliv pryrodnychkh dystsyplin u systemi pislidyplomnoi osvity Ukrainy (1940-i rr. KhKh st.) [Theory and Practice of Professional Development of Science Teachers in the System of Postgraduate Education in Ukraine (1940s)]: monohrafiia. Kherson: KVNZ «Khersonska akademiia neperervnoi osvity», 2016. 448s.
6. Ivaniuk H.I. (2014) «Sotsialno-pedahohichni zasady rozvytku sil'skoi shkoly v Ukraini (druha polovyna 50-kh – 90-ti rr. KhKh stolittia) [‘Social and Pedagogical Principles of Rural School Development in Ukraine (Second Half of the 50s – 90s of the Twentieth Century)]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01. Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, In-t pedahohiky. Kyiv, 2014.40 s.
7. Klokar N. I. (2008) Instytutsiinyi rozvytok ta profesiinyi rozvytok personalu zakladu pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity [Institutional development and professional development of staff of postgraduate teacher education institutions]: navchalno-metodychnyi kompleks. Bila Tserkva: KOIPOPК, 2008. 664 s.
8. Kuzmenko V.V. (2023) Pislidyplomna pedahohichna osvita yak seredovysheche profesiinoho rozvytku kerivnyka zakladiv zahalnoi serednoi osvity: suchasnyi aspekt [Postgraduate Pedagogical Education as an Environment for Professional Development of Heads of General Secondary Education Institutions: A Modern Aspect]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriia: Pedahohichni nauky*. 2023. № 2. S. 135-140.
9. Kuzmin'skyi A.I. (2003) Teoretyko-metodolohichni zasady pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini [Theoretical and Methodological Foundations of Postgraduate Pedagogical Education in Ukraine]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04 / Instytut pedahohiky i psykhologii profesiinoi osvity Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. Kyiv, 2003. 42s.
10. Maiboroda V. K. (1993) Stanovlennia i rozvytok natsionalnoi vyshchoi pedahohichnoi osvity v Ukraini (1917-1992 rr.) [Formation and Development of National Higher Pedagogical Education in Ukraine (1917-1992)]: dys. ... d-ra ped. nauk u formi nauk. dop: 13.00.01. APN Ukrainy, In-t pedahohiky. Kyiv, 1993. 58 s.
11. Melnyk V. K. (2004) Pidvyshchennia upravlinskoj kvalifikatsii kerivnyka zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu u systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity [Improving the managerial qualification of the head of a general education institution in the system of postgraduate pedagogical education]: dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.01/ 27.01.2004 / Tsent. in-t pislidyplom. ped. osvity APN Ukrainy. Kyiv, 2004. S.189
12. Oliinyk V. V. (2001) Upravlinnia rozvytkom systemy pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv profesiino-tekhnichnoi osvity [Management of the development of the system of professional development of vocational education teachers]: naukovometodychnyi posibnyk. K.: TsIPPO, 2001. 207 s.

13. Pislidyplomna pedahohichna osvita v umovakh detsentralizatsii ta modernizatsii: rehionalnyi aspect [Postgraduate Teacher Education in the Context of Decentralisation and Modernisation: Regional Aspect]: monohrafiia / Za zah. red. V. Ye. Bereky. Khmelnytskyi: FOP Melnyk A.A., 2017. 548 s.
14. Protasova N. H. (1998) Pislidyplomna osvita pedahohiv: zmist, struktura, tendentsii rozvytku [Postgraduate education of teachers: content, structure, development trends]. Derzh. akad. kerivnykh kadrov osvity. K., 1998. 176 s.
15. Protasova N.H. (1999) Teoretyko-metodychni osnovy funktsionuvannia systemy pislidyplomnoi osvity pedahohiv v Ukraini [Theoretical and methodological foundations of the functioning of the system of postgraduate education of teachers in Ukraine]: avtoref. dys... d-ra ped. nauk: 13.00.01. Nats. ped. un-t im. M.P. Drahomanova. Kyiv, 1999. 31 s.
16. Pro zatverdzhennia rozvytku pedahohichnoi osvity [Про затвердження розвитку педагогічної освіти]: Nakaz ministerstva osvity i nauky vid 16.07.2018 № 776 URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-koncepciyi-rozvytku-pedagogichnoyiosvity> (data zvernennia: 10.12.2024)
17. Profesiinyi standart «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity» (2024) [Professional standard 'Teacher of a general secondary education institution'] <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity> (data zvernennia: 10.12.2024)
18. Romanenko M. I. (2007) Metodolohiia ta zmist suchasnoi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity [Methodology and Content of Modern Postgraduate Pedagogical Education]. Pislidyplomna osvita v Ukraini, 2007. № 1. S. 35–38.
19. Terminolohichni slovnyk z osnov pidhotovky naukovykh ta naukovo-pedahohichnykh kadrov pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity [Terminology Dictionary on the Basics of Training of Scientific and Scientific-Pedagogical Personnel of Postgraduate Pedagogical Education] / za nauk. red. Ye.R. Chernyshovoi ta in. Kyiv: DVNZ «Universytet menezhmentu osvity», 2014. 230 s.
20. Teoriia ta praktyka upravlinnia profesiinym rozvytkom naukovo-pedahohichnykh ta pedahohichnykh pratsivnykiv v umovakh transformatsiinykh zmin v osviti [Theory and practice of managing the professional development of research and teaching staff in the context of transformational changes in education]: kol. monohr. Ye. R. Chernyshova, L. M. Kolosova, N. V. Liubchenko, M. E. Morozova za nauk. red. Ye. R. Chernyshovoi. Lutsk: Vezha Druk, 2015. 296 s.
21. Tytarenko I.O. (2005) Pislidyplomna osvita vchyteliv pochatkovykh klasiv v systemi metodychnoi roboty zahalnoosvitnoi shkoly [Postgraduate Education of Primary School Teachers in the System of Methodological Work of Secondary Schools]: avtoref. dys.... kand. ped. Nauk: 13.00.04 / Instytut pedahohiky i psykholohii profesiinoy osvity Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. Kyiv, 2005. 24s.
22. Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy (onlain variant) [Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language] URL: <https://slovnuk.ua/index.php?sword=%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0> (data zvernennia: 10.12.2024)
23. Tolochko S. V. (2019) «Teoretychni ta metodychni zasady formuvannia naukovo-metodychnoi kompetentnosti vykladachiv u systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity» [Theoretical and Methodological Bases of Formation of Scientific and Methodological Competence of Teachers in the System of Postgraduate Pedagogical Education]: dys...d-ra ped. nauk: 13.00.04 / Natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 2019. 574 s.
24. Shabala Yu.Ia. (2022) «Profesiinyi rozvytok uchyteliv pochatkovoї shkoly u systemi metodychnoi roboty zakladiv zahalnoi serednoi osvity» [Professional development of primary school teachers in the system of methodological work of general secondary education institutions] (2022). dys. ... d-r filosofii: 011 / DZVO «Universytet menezhmentu osvity» NAPN Ukrainy, Kyiv, 2022. 325 s.
25. Shvydun V. M. (2013) Analiz poniattia «pislidyplomna pedahohichna osvita» v konteksti osvitno-intehratsiinykh system: derzhavno upravlinskyi aspect [Analysis of the concept of "postgraduate pedagogical education" in the context of educational integration systems: state management aspect]. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia, 2013. Vyp. 4(19). S. 89–97.

S. M. TSYBULSKA

Senior Lecturer at the Department of Preschool and Primary Education,

Institute of Pedagogy and Psychology of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine

E-mail: s.tsybulska@kubg.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0001-5935-3351>

THE DEVELOPMENT OF POSTGRADUATE TEACHER EDUCATION IN SOVEREIGN UKRAINE AS A SCIENTIFIC PROBLEM

The article outlines the results of a scientific research on the coverage of the problem of the development of postgraduate teacher education in Ukraine (1991–2024) in the modern scientific discourse. Based on the results of the study, three groups of sources were identified and analysed: historiographical, theoretical, and reference, which made it possible to clarify the genesis of the conceptual apparatus and relevant aspects of research. The search for new approaches to

research in connection with paradigmatic changes in the field of education is actualised. The influence of public demands on the study of various issues of in-service training of teaching staff in the system of postgraduate education is revealed. The coverage in scientific sources of the peculiarities of updating the content and forms of postgraduate pedagogical education in accordance with the public demands of building the education system of sovereign Ukraine, due to the needs of the labour market and providing the state with highly qualified competitive specialists capable of guaranteeing the country's sustainable development, is investigated. The article considers and clarifies the content of the main concepts that characterise postgraduate pedagogical education in Ukraine and determine the activities of institutions that ensure the continuity of the pedagogical process: 'postgraduate education', "postgraduate pedagogical education", "professional development of a teacher", "advanced training". The scientific field has been expanded with knowledge about professional development, its leading motives and indicators, which reflect the teacher's intention to self-realisation and continuous development in accordance with the new Professional Standard 'Teacher of a General Secondary Education Institution' (2024). The ways of realisation of the goal and tasks of professional development of teachers from the standpoint of a personality-oriented paradigm of education with the involvement of promising pedagogical ideas and educational practices are outlined. Historical and pedagogical studies of the peculiarities of the development of postgraduate teacher education in Ukraine within the outlined chronological framework give grounds to conclude that there is no holistic research on this scientific problem in the modern scientific field.

Key words: postgraduate pedagogical education, professional development, professional standard, pedagogical staff, qualification development, qualification.